

Nem is volt távirányítónk a világhoz

2019. május, Szepesi Balázs

Teli lett a világ aggodalommal. Ezt nem csak az internetes kommunikáció logikája gerjeszti, hanem az is, hogy a világot alakító változások leszámoltak azzal az illúzióval, hogy a Béke, a Biztonság, a Prosperitás egyértelmű adottság. Mivel töltjük ki az illúziók fájó hiányát?

Lassan hozzászokunk ahhoz, hogy mennyi dologtól félünk. Ezek egyik része régóta velünk él: elvesztünk valakit, betegek leszünk, megszűnik a munkánk, kirabolnak minket... A klasszikusok mellett vannak kortárs félelmeink, amelyek körül a közélet forog. Világnézet, ízlés és érdeklődés kérdése, ki melyiktől tart legjobban.

Sokan mondják, hogy többet aggódunk, mint régen volt szokás. Életünk rész lett az óvatosság: a legkisebb bajjal elfutunk az orvoshoz, olyan dolgoktól is óvjuk gyerekeinket, amiket mi még nyugodtan megtettünk. Hogy ettől lett biztonságosabb a világ, vagy túlaggódjuk a dolgokat, azt nehéz eldönteni.

Az azonban biztos, hogy egyre látványosabb a félnivalók szerepe az életünkben. Jön a válság, jönnek a migránsok. Életünk irányítását vagy a technológiai óriás cégek veszik át, vagy az állam. Összeomlik civilizációink a globális felmelegedésben, megbénít minket egy cybertámadás... Fortyog a félelem üstje.

A félelem üstje - Összkép grafika

Két dologgal szokták magyarázni, hogy miért lettek meghatározóbbak a fenyegetések életünkben. Egyrészt azzal, hogy a kommunikációs siker alapja a vészjelzés, másrészt azzal, hogy a régi megszokott világunk helyét valami új, ijesztő és nehezen érthető kezdi átvenni.

Csak én tudlak megvédeni

Egyre inkább a negatív üzenetek határozzák meg a kommunikációt. A hírportálok, a befolyásra törekvő cégek, politikusok klikkvadászként működnek. Hatalmas a verseny a figyelemért. Barátnak, családtagnak jár a cukiságért a kattintás, az ismeretleneknek valami furcsával vagy ijesztővel kell előállnia, hogy hatni tudjon. Azt a terméket, politikai vagy civil üzenetet veszik leginkább észre, amelyek a veszélyre figyelmeztet és megoldásként kínálja magát. Érthetően több mindenért és többet aggódunk, hiszen az információk jelentős részét a „csak én tudlak megvédeni” csomagolásban kapjuk. Persze nem kell mindent Zuckerbergre fogni.

Nem csak azért félünk, mert ijesztgetnek minket

Az elmúlt időszak eseményei alaposan alámoták a világ biztonságába vetett hitünket. A kilencvenes évek arról szóltak, hogy mindenhova elérkezik a Béke, a Biztonság, a Prosperitás. A bajok átmenetiek és megoldódnak - csak attól tartottunk, hogy az évezredváltás informatikai felfordulást okoz, de még ebből sem lett semmi. Aztán 2001 óta egyre egyértelműbb, hogy még nem jött el a happy end.

Változáslombik – Összkép grafika

Az évezred első két évtizedet olyan események határozták meg, amelyekről azt gondoltuk, hogy nem történhetnek meg. Egyértelművé vált, hogy a mindennapok biztonsága törekeny, a világ feszültségei mindenki számára kockázatot jelenthetnek.

Öt csapás: WTC, Válság, Migráció, Ukrajna, Brexit

WTC – Az Egyesült Államok elleni támadások 2001-ben azt üzenték, hogy a világon belüli feszültségek mindenki biztonságát veszélyeztetik. Ezt az üzenetet rendszeresen erősítik meg újabb terrortámadások.

Nagy gazdasági válság - a 2008-as pénzügyi összeomlás megmutatta, hogy még mindig van olyan, hogy gazdasági visszaesés, egy pillanat alatt veszélybe kerülhet az ember munkája, vagyona.

Európai Migrációs Válság – a 2010-es években egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy sok afrikai és közel-keleti ember számára az Európába vándorlás jelenti a kiutat a véres konfliktusok és a szegénység világából - Európának egy népvándorláshoz kell viszonyulnia valahogy.

Kelet-ukrajnai háború – Egy velünk szomszédos országban 2014 óta háború van. Az országhatárok vitathatatlanul megdőlt, Európában újra komolyan elemzik, mi történhet, ha az orosz hadsereg megindul nyugat felé.

Brexit – Nagy-Britannia 2016-ban úgy döntött, hogy kilép az EU-ból. Az Unió nem megbonthatatlan, a miniszterelnök trükkös politikai manővernek szánt akciójából kiszámíthatatlan események indultak ki – a parlamenti demokrácia ósházájában.

A megrengető eseményeken azért is nehéz túltenni magunkat, mert látványosan alakulnak át a világot formáló szereplők és játékszabályok. Mindig is az élet része volt, hogy néha történik egy-egy katasztrófa, aztán pár nap, év és minden megy tovább ugyanúgy. Azonban most pont azt látjuk, hogy nem ugyanúgy mennek tovább a dolgok.

Az Összkép a magyar társadalom és gazdaság működéséről szóló elemzések magazinja. [Iratkozz fel hírlevelünkre, kövess minket](#), ha szeretnéd mélyebben megérteni, hogyan működik Magyarország.

Virtuális lett a valóság

A hétköznapi élet szervezését gyors ütemben veszik át az online térben működő szereplők. Egyre nagyobb és egyre megkerülhetetlenebb internetes platformokon intézzük a vásárlást, ott tájékozódunk, ott találunk társakat. És nem értjük, mi történik. Mi történik velünk, [a telefonba költöző kamaszokkal](#), az interneten gyűlő adatainkkal? Mi történik a [cukrászdákkal](#), [a médiával](#)?

Azt se tudjuk, hogy most ez nagyon jó vagy nagyon rossz. Pár évtizede arról volt szó, hogy az internet szétporlasztja a hatalmat. Mindenki kereskedhet, tájékoztathat, szervezkedhet. Biztosak voltunk benne, hogy a világ okosabb és megbízhatóbb lesz. Hiszen mindenki pillanatokon belül megtudhat szinte bármit, és sokkal könnyebb lesz utánanéznünk, ki is a másik és mit is csinált eddig életében.

Aztán az interneten eddig nem látott mértékben kezdett koncentrálni a világ. A Google, az Amazon, a Facebook, az Apple (és persze az általunk kevésbé ismert kínai megfelelőik) akkora hatalmak lettek, amilyeneket korábban csak a legelvadultabb sci-fi írók tudtak elképzelni. Az egyén pedig sokkal kiszolgáltatottabb lett - jöjjön a kontroll az osztálytársak kőkemény és majdnem állandó nyomásától, az álhírek dömpingjéből vagy a kínai állam állampolgárokat, a szállásközvetítők ügyfeleket pontozó digitális rendszerétől.

Közben meg tényleg minden kényelmesebb lett, tényleg könnyebben tájékozódunk és kommunikálunk egymással. Tényleg nagyobb lett a választék, ellenőrizhetőbb a minőség és alacsonyabb az ár.

Valami nagyon történik, de még azt se értjük, hogy ami ezt csinálja, hogyan működik.

Forrás: thetlantic.com

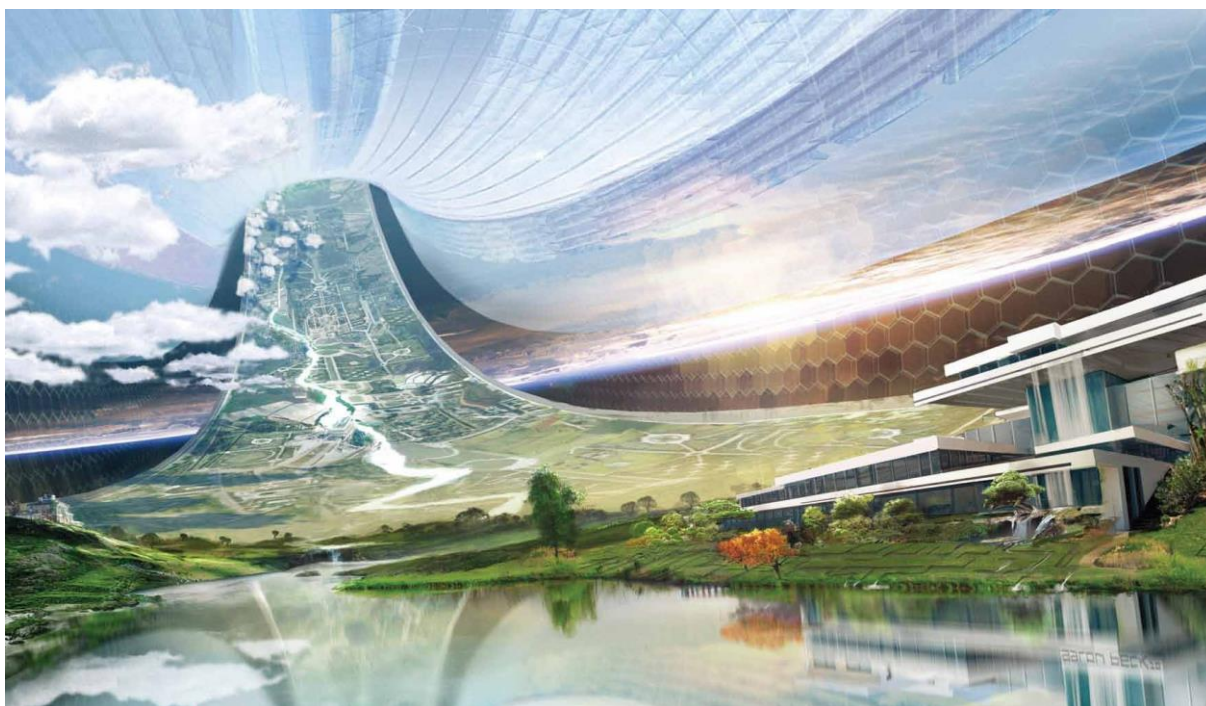
A parlamentek elhalványulnak

Az államműködés megszokott rendje is felborult. A centrista jobb és baloldal hagyományos politikai váltógazdaságai megroppantak a demokrácia történelmi mintaországokban (USA, Nagy Britanniában, Franciaország). A közélet alakulásának értelmiségi elemzési kerete világszerte a demokraták és a populisták közötti harc. Amerika egyik legmeghatározóbb magazinja, a The Atlantic [külön számot szánt a demokrácia halálának](#). A nemzetállam szükségességének megkérdőjelezése vált a domináns állásponttá, a több évszázados keretek szükségessége melletti álláspont számít egzotikusnak. Erre példa Dani Rodrik, (a politikai gazdaságtan egyik meghatározó professzora) [Miért jók a nemzetállamok?](#) című esszéje.

A gazdagok elszakadtak az államtól

A leggazdagabb emberek és a legnagyobb cégek lényegében kiléptek az állami kontroll alól: a vagyonok adómentes és diszkrét offshore keretek között találnak menedéket. A világcégek a különböző országok jogrendszereinek számukra legkedvezőbb elemeit összeválogatva építik rendszereiket. Ott adóznak, ott termelnek, ott kötik az alvállalkozói és fogyasztói szerződéseket, ahol számukra legkedvezőbbek a szabályok. Az államok évtizedek óta alkudoznak, küzdenek ezekkel a globális hatalmi rendszerekkel (ennek példája az [EU szuperbírsága a Google-nek](#)), azonban nem állnak nyerésre. Az online gazdaság [szabályozásának keretei még csak kialakulóban vannak](#). Az államok feletti rendszer használóinál a jövedelmek egyre nagyobb része koncentrálódik – az [világ vagyonának 46 %-a van a dollármilliomosok kezében](#).

És akkor a globális felmelegedésről, Európa hanyatlásáról, Kína felemelkedéséről még szót sem ejtettünk.

A gazdagok luxus-űrállomása az Elysium című filmben – Forrás: amazon.com

Nem a világ bolondult meg, mi nem értjük

Ami most történik a világban az nyilvánvalóan teljesen más, mint korábban volt. Azonban egyáltalán nem másmilyen. Bárhol nyitjuk fel a történelemkönyveket, hasonló dolgokról olvashatunk. Birodalmak emelkedése és bukása; az egyház, a király és a polgárok szisztémáinak vetélkedése; a megváltást ígérő eszmék és találmányok egyszerre hoztak jólétet és okoztak tragédiákat. Voltak aranykorok, de azok soha sem tartottak örökké.

A szorongás nagyrészt nem magának a bizonytalanságnak szól, hanem annak, hogy elhittük, már legyőztük a bizonytalant, uraljuk az eseményeket. A kilencvenes években, a kommunizmus bukása után kialakult az a hit, hogy megvan a megoldás. Csak követni kell a tankönyveket, az azok szellemiségét életben tartó nemzetközi intézményeket és néhány időleges zökkenőt követően révbe ér minden társadalom.

A Megoldás

A gazdaság és a társadalom szinte tökéletesen működik, ha bevezetjük a megfelelő törvényeket, létrehozuk a megfelelő intézményeket. A piac hibáit a jól felépített demokratikus keretek között működő állam helyreállítja. Ha a kormány le akarna térni a helyes útról, akkor a szabad sajtó és a civil szervezetek jó irányba terelik. Ez a rendszer biztosítja a prosperitást, megelőzi, vagy gyorsan kezeli a válságokat. Ahol ez gépezet működni kezd, ott megindul a fejlődés, amit felgyorsít, ha az egyes országok közötti kereskedelem akadályait lebontjuk. Mindezek hatására a jólét mindenhol nő, a társadalmi feszültségek feloldódnak, az országok közötti ellentétek kisimulnak.

A kétezres években azonban folyamatosan kiderült, hogy ez a megoldás nem működik megfelelően. Vagy az emberek, országok nem elég tökéletesek, hogy megugorják az eléjük rakott léccet.

A világ szervezésével kapcsolatos önbizalomnak a nagy 2008/2009-es válság vetett igazán végett, ekkortól kezdték [az elkerülhetetlen fejlődés elméleteit kiszorítani a katasztrófa forgatókönyvek](#).

A válság utáni évtizedben a vállalkozások teljesítménye és a családok életszínvonala rendbe jött, azonban szorongva várja mindenki, mikor és honnan jön az újabb csapás.

A gazdaság regenerálódása nagyrészt a soha korábban nem látott méretű állami beavatkozások következménye: az Egyesült Államok jegybankja, a FED [3600 milliárd dollárt](#), az Európai Központi Bank [2700 milliárd Eurót](#) öntött rá a pénzpiacokra, hogy a kötvények és részvények árának csökkentésével [stimulálják a gazdaságot](#). Ez mindkét esetben a GDP ötödét teszi ki. Ilyen korábban még nem volt, nem tudjuk, mi lesz ennek a következménye.

Nem vagyunk szegényebbek, azonban sok mindent elvesztettünk. Korábban hittünk abban, hogy a világ működése biztosítja a mindennapok biztonságát. Hittünk abban, hogy a nehézségek csak átmenetiek, az intézmények jól működnek, az örök jólét karnyújtásnyira van.

A magabiztosságunk lett oda.

A közgazdaságtan és a tudomány korlátairól

A 90-es évek Megoldása nagyrészt a társadalomtudományok királyának, a közgazdaságtannak az eredményeire épített. Azonban kiderült, hogy ez a koncepció több ponton támadható. A [viselkedési közgazdaságtan](#) egyre pontosabban mutatta be a közgazdaságtant megalapozó racionális cselekvés koncepciójának korlátait. A piaci megközelítések rendre a versengő piacok doktrínájára építenek – az

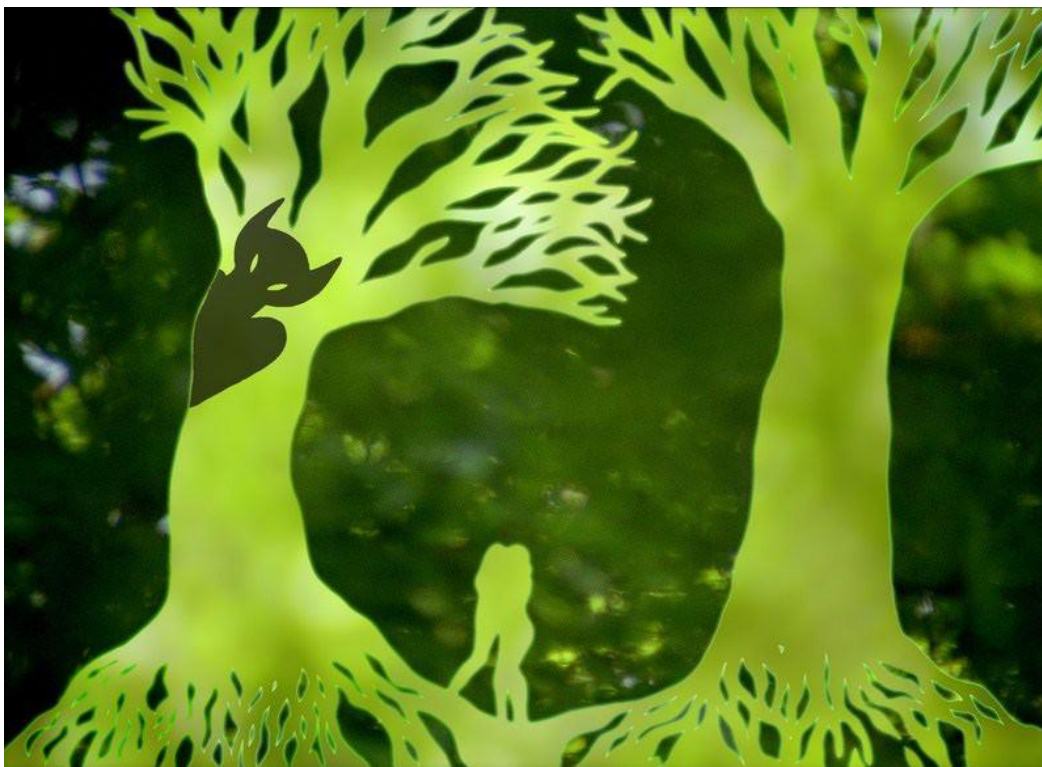
atomisztikus szerkezetből induló internetes cégek példája demonstrálta, hogy a koncentráció inkább szabály, mint kivétel a gazdaságban. A racionális várakozásokra épülő, jól árazó piac elmélete pedig [a válság buborékaival pukkant ki](#). Egyértelművé vált, hogy a tudósok sokat tudnak, de nem tudnak mindent.

Ne a közgazdászokat hibáztassuk, a tudományos eredmények hozzávetőlegessége sokkal általánosabb! Pont a tudomány szervettebbé válása tette lehetővé a kutatási eredmények megbízhatóságának feltárását. John Ioannidis statisztikus az orvostudományi kutatások eredményeit tekintette át szisztematikusan. Ez alapján azt állítja, hogy az orvosok által használt [orvostudományi publikációk 90 százaléka nem megbízható](#). A legnagyobb presztízsű, legtöbbet hivatkozott 49 publikáció empirikus eredményeinek harmada-fele kérdőjelezhető meg.

Az Ember Tragédiája nem történelem

Azt hittük, hogy az ember megszerezte a világ távirányítóját, pedig valójában soha sem volt így. Egy ideig jól eltaláltuk, hogy a gombok és a képek között mi az összefüggés, de aztán megint frissítette magát a szoftver. Naivak voltunk, hogy elhittük, az Ember Tragédiája történelmi darabbá vált.

Nincs biztos tudásunk arról, hogyan is működik a világ. Nincs meg a csodaképlet, ami megmondja, mikor mi a teendő. A világ sohasem volt és vélhetőleg soha sem lesz teljesen biztonságos: ahogy a földremezek egymásra torlódása földrengést okoz, úgy lesz az emberi önhittségből katasztrófa, az emberek, közösségek közötti feszültségekből életveszélyes konfliktus.

Az Ember Tragédiája - Forrás: Jankovics Marcell filmje

Jönnek pillanatok, amikor a biztosnak vélt tudásunkat alapjaiban kérdőjelezi meg a valóság. Jönnek új technológiák, amiket még érteni is nehéz – hogyan tudnánk eldönteni, vajon összeomlást hoznak vagy felvirágzást. A világ rendje nem olyan, hogy a szegénység magától elmúlna, a különbségek és különbözőségek idővel eltűnnének.

Az ember esetlen és gyarló volt, az is marad. Nem közeledik a világ automatikusan az ideális állapothoz, nem alkotható olyan mesterterv, ami ezt megvalósíthatóvá teszi.

Nem a paradicsomot veszítettük el, csak azt az illúziót, hogy a következő kanyar után odaérünk.

Ha a biztonságot, a tudást és a biztos sikert veszítettük volna el, azért nagy kár lenne. Azonban nem ezt, hanem csak illúziókat veszítettünk. Azokért pedig nem kár. Káros, ha azt hisszük, van megkérdőjelezhetetlen tankönyv, biztos recept. Jobb belátni, hogy ha meg is teszünk mindent, akkor is csak erős vélekedéseink vannak az okokról és a következményekről. Még arról sincs pontos leírás, hogy mi történik velünk és körülöttünk.

Ha mindezt belátjuk, sok szorongástól szabadulhatunk meg és jobban tudjuk szervezni az életünket. *Közelebb kerülünk a valósághoz.* Jobban tudjuk értékelni azt, ami van, és nem tartjuk abnormálisnak azt, ami rossz. Egyszerre vagyunk óvatosabbak és védettebbek az okokat, következményeket és tennivalókat illetően és elnézőbbek a tévedésekkel szemben.

Tisztábban látjuk saját felelősségünket. Mivel nem mintát követünk, saját értékeink alapján cselekszünk. Ha nem a biztos tudás birtokában döntünk, tudatosabban vagyunk óvatosak és bátrak, határozottak és irgalmasak.

Nyitottabban tudunk gondolkozni és vitatkozni. Ha objektív tények helyett értékek és vélekedések a kiindulópontjaink, akkor nem az abszolút igazság mozgatja a vitát. Így könnyebben válik kiindulóponttá a különbözőség tisztelete és sokkal nagyobb az egyetértés közösségteremtő ereje.

Lássuk be, sokat tudunk és sokat tehetünk, de félig sem lettünk istenek. Pedig ezt hittük sokáig. Most egy picit úgy érezzük magunkat, mint akit kidobtak az Olümposzról. Ezen szorongunk jó ideje, ettől kellene megszabadulnunk.

Emberek maradtunk, küzdünk és bizakodjunk.